

Zadruga Pedagoški tisk, ki si je od vsega početka stavila nalogo, graditi slovenski pedagoški tekst, kateri naj raste iz naših razmer in naše razvojne zakonitosti, upoštevajoč pri tem dognane znanstvene izsledke iz področja splošne pedagogike, pedagogije in sociologije, je z Ledinekovo knjigo posrečeno zadostila svojemu programu. Če bo zadruga gradila na tej osnovi, bo opravila veliko delo. M. M.

Naši problemi

Naša kolonizacija

I. Bratko

Zgodovina pozna mnogo primerov epohalne, širokopotezne kolonizacije. Povod zanj so bili bodisi gospodarski interesi, bodisi tudi politično nacionalni. Kot primer prve kolonizacije lahko omenimo naselitev farmerjev na ameriškem zapadu v preteklem stoletju. Tja so trumoma prihajali kolonisti, naseljevali plodno deviško zemljo in spremenili v nekaj desetletjih ogromne zapuščene planjave v rodovitna žitna polja. Splošni gospodarski polet in brezplačna prilastitev zemlje, ki je bilo v izobilju, ter njena spočitost in neizčrpanost je omogočila razmah farmerskih kmetij. Na teh farmah so gojili leto za letom žito, ki je v takratnih razmerah imelo ugodno ceno. Kot drugi primer kolonizacije — iz političnih nagibov — moremo navesti kolonizacijo Nemcev na poljskem ozemlju v preteklem stoletju. Medtem ko se je takratna kolonizacija vršila z gospodarskimi sredstvi, sicer tudi s pomočjo političnega pritiska in z državno podporo, se vrši danes po poljsko-nemški vojni (1939) izključno s pomočjo izven ekonomske sile. Primer obsežne kolonizacije doslej neobljudenih in nepoznanih predelov nudi Sovjetska unija, ki izvaja v Sibiriji ogromna, doslej v zgodovini nepoznana kolonizacijska dela.

Naša kolonizacija v povojni dobi je bila razmeroma majhnega obsega. Obsegala je na ozemlju celotne države — 19.000 dobrovoljcev in 7.000 kolonistov, skupaj 27.000 novih posestnikov. Kajti samo koloniste in dobrovoljce moremo šteti med pravi element kolonizacije. Samo oni so prišli od drugod in ustvarili popolnoma nove kmetijske obrate na razlaščenih veleposestvih. Domačih prebivalcev, ki so tudi sprejeli razlaščeno zemljo, je 187.000. Vendar njih ne moremo prišteti h kolonistom, ker so deloma že prej imeli lastna manjša kmetijska gospodarstva, deloma pa so sprejeli samo toliko zemlje, da jim je mogla biti le osnova za tako imenovano „priložnostno kmetijstvo“, ki more uspevati samo kot stranski eksistenčni vir. To dokazuje tudi statistika o količini dodeljene zemlje. Medtem ko odpade na vsakega dobrovoljca povprečno 8,3 katastrskega jutra in na kolonista 6,1, je pride na agrarnega interesanta domačina — samo 2,3 jutra.¹ Samostojne kmetije so torej mogli ustvariti samo dobrovoljci in kolonisti. Domačinom je bila dodeljena zemlja samo kot stranski pripomoček v življenjski borbi.

Obseg kolonizacije v Sloveniji je bil še manjši kot v državnem povprečju. Skupaj je dobilo 141 prostovoljcev 615 ha in 248 kolonistov 1.087 ha.² V veliki večini so se naselili v Prekmurju, deloma pa so raztepeni po vsej Sloveniji po nekdanjih veleposestvih.

Po namenu je naša kolonizacija izrazito nacionalnega značaja. Kolonije so večinoma sredi narodnostno tujega madžarskega, macedonskega itd. — elementa ter so imele nalogo, postati nekako asimilacijsko središče tujerodnega prebivalstva: Trdne kmetijske vasi naj bi bile čuvarji državne meje.

¹ Hollman: Agrarverfassung und Landwirtschaft Jugoslawiens, Berlin 1931, str. 38.

² Šapla: Agrarna reforma. Referat na banovinski anketi. Str. 15.

Vsebina naše kolonizacije je s tem jasna. Gre za ustvaritev nacionalno politično trdnega in gospodarsko uravnovešenega kmetijskega sloja na nekdanjih tujerodnih veleposestvih sredi nacionalno tujega ali vsaj mešanega ozemlja. Ime kolonizacija ima ta pokret zato, ker so bili njegovi nosilci nedomačini in ker so bile fundirane nove kmetijske naselbine v povojni dobi na popolnoma opusteli grofovski zemlji.

Ne da bi se na tem mestu spuščali v probleme kolonizacije v državnem obsegu, hočemo ugotoviti, kakšna je bila kolonizacija pri nas v Sloveniji. Za primer bomo vzeli dve prekmurski koloniji — Kamovce in Benico. Položaj je v bistvu povsod sličen.

Osnovni problem kmeta je zemlja. Za zemljo gre 50—75 odstotkov vloženega kapitala, pomanjkanje zemlje sili kmetško ljudstvo „z grude“ v mesta. Zlasti v relativno prenaseljenih deželah kot je Slovenija, je zemlja draga.

Kolonisti na razlaščenem Esterházyjevem veleposestvu so sprejeli povprečno 9 oralov zemlje, kar ob razmeroma dobri kvaliteti zadošča za preživetje manj številne rodbine. Odškodnina za zemljo znaša po kakovosti 12—19.000 din; treba jo je izplačati v 30 letih. Obresti v teh tridesetih letih pridejo na približno 20.000 dinarjev (5%). Za zemljo mora torej plačati kolonist okrog 35.000 din. Odškodnina grofu za razlastitev znaša okrog 80.000 milijonov; izplačljiva je po razsodbi Haškega razsodišča v 30 letih. Zanimivo je, da kolonisti ne morejo takoj izplačati celotne odškodnine za zemljo in se na ta način rešiti obrestnega suženjstva. Nujno je odplačevanje v letnih obrokih.

Zemlja je večinoma dobra, a zanemarjena. Grof je pred vojno sejal leto za letom oves in ječmen, kar je zemljo silno izčrpalo. Esterházyjeva veleposestva sežejo do Budimpešte in so pred vojno obsegala 431.000 ha. Na tej ogromni površini, ki je edinstvena v srednji Evropi, je bilo 72 ekonomijskih distriktov, 780 gospodarskih dvorcev, 85 gozdnih revirjev in 35 domen.³ Videti je, da je podaljšek njegovih veleposestev na slovensko ozemlje predstavljala ekonomija za ječmen in oves.

Po vojni so se najprej naselili na tem veleposestvu Bosanci. Prišli so tja z orožjem, se nastanili pri kmetih in se niso lotili nobenega dela. „Madžari so sejali, Bosanci pa želi.“ Prišlo je do krvavih obračunavanj med Bosanci in domačini. Slednjič so se l. 1925. Bosanci, ki se nikakor niso mogli lotiti poljedelstva v novih razmerah — odselili. Današnji kolonisti so prišli na njihovo mesto leta 1933. Večinoma so Slovenci iz okolice Gorice in drugih pasivnih predelov države.

Tako je bila zemlja skoraj 2 desetletji zanemarjena. Mnogo truda je bilo treba, preden so na njej zopet želi.

Neobhodni sestavni del kmetijskega gospodarstva je gozd. Ta resnica je očita vsakomur in vendar so ostali prekmurski kolonisti in agrarni interesenti brez gozda. V neposredni bližini kolonij so velegozdovi nekdanjega veleposestva. Eden izmed gornjih 58 gozdnih revirjev je bil v lendavskem okraju. Te gozdove je kupila v povojni dobi „Križevačka občina“ za 26 milijonov dinarjev. Da bi čimprej amortizirala vloženi kapital, je prepustila revir 3000 ha v eksploatacijo Našički. Našička odvaža baje dnevno 3—4 vagone lesa. Na prošnjo interesentov, naj bi jim dali listje za steljo, so dobili odgovor, da je listje nujna doklada za obnovo gozda in da ga ni mogoče odstopiti. Za drva izda vsak kolonist letno okrog 1000 din. „Če se polomi ročica, je treba kupiti les ali nesti jo h kolarju. Če hočemo nasaditi motiko ali če hočemo pribiti deščico na uborno streho, ki prepušča dež, moramo kupiti les pri križevački imovni občini za drag denar.“ Imovna občina vzdržuje monopolne cene, ker je sama edini prodajalec lesa v okraju. Tenka jelševa stebelca prodaja po 70—80 din m³; računajo, da plačajo reveži domačini letno 1 milijon dinarjev križevački občini.

³ Kautzky: Die Agrarfrage, Berlin, 1898, str. 152.

Kako obnavljajo te velegozdove in kako skrbno čuvajo zanje listje kot „doklado“ pa najbolje razvidimo iz tega:

(Slovenec 5. januarja 1939, str. 9.)

„Ena najbolj donosnih gospodarskih panog v dolnjelendavskem okraju so bili lepi, bogati gozdovi, polni orjaških hrastov, gabrov, bukev, jelš in jesena, toda žal je danes to veliko bogastvo zemlje v dolnjelendavskem okraju skoraj povsem uničeno. Gozdovi so domala skoraj vsi izsekani.

Kako je moglo do tega priti? Svoje čase je bil velik del zemlje dolnjelendavskega okraja v lastelinstvo madžarskega grofa Esterháziya. Pred nekaj leti pa je bilo veliko posestvo prodano in sicer ne v celoti, ampak po kosih; grad in nekaj posestva posebej, polje je bilo razdeljeno med koloniste in kmete, gozdovi pa so bili kompaktno prodani „Križevački imovni občini“. Križevačka imovna občina je kupila te gozdove za 26 milijonov dinarjev. 20 milijonov je imela svojega kapitala, za 6 milijonov pa je dobila kredita. Koliko so pri razkosanju vlastelinstva madžarskega grofa zaslužili razni mešetarji, advokati, notarji in drugi, si lahko vsakdo predstavlja. Bile so milijonske vsote. Križevačka imovna občina pa je hotela te gozdove eksploatirati in se poleg tega še rešiti dolga 6 milijonov. Zato je prodala izseko dela teh gozdov „Našički“, ki se je temeljito lotila svojega posla in posekala krasne gozdove do tal. Vsakdo, ki se vozi ali potuje po dolnjelendavskem okraju, lahko vidi na svoje oči, kako je danes na onih krajih, kjer so še pred nekaj leti stali krasni, bujni gozdovi!“

Preidimo na stanovanjske hiše in gospodarska poslopja. Hiše jim je v Kamovcih zgradila „Agrarna zajednica“ iz Zagreba. Cena: 19.000 dinarjev. Od tega se je država obvezala plačati 60%, ostalo odpade na koloniste. Dolg 7600 dinarjev bi morali plačati v 3 letih, sicer izgube gornjo ugodnost. Dejstvo je, da po 3 letih ni nihče plačal in da so obresti že zelo visoke. „Hiše so zgrajene slabo, dobavljali so slab material, imeli dobre dobičke.“ „Kadar je vetrovno, kar piha skozi nastale špranje in razpokline.“ Hiše so nepodkletene in vlažne.

Gospodarskih poslopij in stranišč jim niso zgradili. Živina je marsikje kar v hiši. Nekateri so si postavili provizorične hleve iz materiala Esterházyjevih gospodarskih poslopij. Podirali so sami, staro opeko so plačevali po 9 para (nova stane 33 par).

Še na slabšem so kolonisti v Benici. Še vedno živijo v barakah, ki so jih pripekljali s sabo s Strnišča pri Ptujju. Tam so bili nekaj let kot begunci. Barake so zbite iz lesa in blata, les je preperel, marsikatera je v takem stanju, da ne ogroža stanovalcev le „zdravstveno“, temveč tudi neposredno. Samo nekaj hiš je zidanih in to večinoma s pomočjo prihrankov ali dediščine od drugod. Dolga vrsta barak ob Lendavi je živa priča bede, ki vlada med kolonisti. Dokazuje pa tudi, da kolonizacija brez izdatne javne pomoči ne more uspeti.

Eden izmed glavnih problemov kolonistov je živina. Brez živine ni gnoja, brez gnoja ni dobre setve. Samo na deviški, nikoli izkoriščani zemlji ni treba gnojiti. In še tam velja to samo za nekaj let. Danes ima vsak kolonist 1—2—3 krave. Volov nimajo, konj še manj. Potreba po vprežni živini in gnoju je velika. Obseg posestva in število živine nista v pravem sorazmerju. Morali bi imeti po šest glav goveje živine, da bi zadostili potrebi po gnojenju. V anketnih polah o razmerah na vasi je tudi vprašanje, ali po gospodarjevem mnenju zadošča lasten hlevski gnoj. Na to vprašanje so vsi odgovorili: Ne zadošča. Rabili bi vsaj še enkrat toliko gnoja! V zvezi z živino so kmetje pravilno poudarjali potrebo po brezobrestnem kreditu, s pomočjo katerega bi si nabavili prepotrebno živino.

Tudi poljedelsko orodje je pomanjkljivo. Spočetka niso imeli ničesar. Za prve setve so si izposojali pluge in brane pri Madžarih. Marsikateri ima še danes lesen plug. Osipalnik, okopalnik, brano ima po 5, 6 hiš skupaj.

Nad splošno ravnino gospodarskega in socialnega stanja so se povzpeli nekateri posamezniki, zlasti dobrovoljci, katerim ni bilo treba plačati zemlje. Le ti so imeli prihranke in so povzdignili kmetijo. Uvedli so umno vrtnarstvo, zlasti sadjarstvo. Sadovnjaki z goriških brd (breskve, trta) so nastali tudi v prekmurski ravnini. Seveda so to le izjemni primeri, ki ne morejo vplivati na splošno sliko.

Diferenciacija vasi po 5 letih še ni posegla v posestne razmere. Še vedno ima skoraj vsak kolonist po 9 oralov zemlje, kot je je prejel. Idealna slika enakosti je izgubila samo v načinu in sredstvih proizvodnje. So pa že znamenja, ki kažejo, da bo tudi zemlja prešla v promet, kakor se je to že zgodilo po kolonijah na jugu države.

Poseben problem v Benici je lov. V bližini so veliki gozdni revirji polni zajcev, fazanov in jelenov. Škoda, ki jo dela divjačina na kmetijskih poljih, je ogromna. Kmetje so že često zahtevali, naj se lovišča ogradijo, a doslej niso uspeli.

Druga težava so poljske miši. Poljske miši so uničile polovico žetve. Z ogorčenjem in trdoto so naštevati kmetje in kmetice:

Posejal sem:	Pridelal:	Požrle miši:
2½ oralna pšenice	5 stotov	12 stotov
1½ „ ovs	3 „	6 „
½ „ jemčena	4 „	6 „ itd. itd.

„Rži ni niti za seme. Ko smo zahtevali strup za miši, ga nismo dobili, češ, divjačina se bo zastrupila. Divjačina je bolj zaščiten kot naše žito.“

Benica leži v bližini izliva Ledave v Muro. Ledava in Mura oklepata to ravnino in jo leto za letom poplavljata, zdaj ena, zdaj druga, zdaj obe. Pet do šest poplav na leto pokvari ali celo uniči pridelek. Zlasti trava je kislja od stalnih povodnji. Ni redko, da Beničani brodarijo med svojimi barakami, ki so v vodi. Samo obsežna regulacija bi rešila te kraje vsakoletnih povodnji in preprečila, da ne bi Mura odnašala zemlje. Tam, kjer je spomladi še kolovoz, teče jeseni že Mura.

Bilana kmetjskega gospodarstva kolonista je na dlani. Plačuje Esterházyju za zemljo, Zajednici za hišo, davke in obresti. Vse to gre iz tistih plodov njegovega dela, ki jih niso požrle miši in jeleni in ki jih niso uničile povodnji. Prav tako pa se kolonistom niso izognili posredniki in drugi splošno znani pojavi na vasi. Starodavne fevdalne oblike izkoriščanja se vežejo na nove sodobne. Borba teh ljudi za obstoj je skrajno težavna in polna naštetih ovir.

Kljub tolikemu trudu kolonisti še do danes niso zemljiškoknjižni lastniki agrarne zemlje. „Plačali smo zemljemerca 50 din po oralu, toda vknjiženi še nismo.“ Še vedno vlada med njimi negotovost glede lastništva zemlje.

Ugodnejše stališče kot kolonisti so imeli dobrovoljci. Le-ti so sprejeli agrarno zemljo zastonj in dobili najboljše parcele. Vendar je poskus jugoslovanske kolonizacije prav z dobrovoljci najmanj uspel. Mnogi so pridobljeno zemljo prodali naprej, mnogi so jo dali v najem, obdeloval jo je malokdo. Nekateri so svoje parcele opustili in zahtevali od ministrstva za agrarno reformo — druge. Bili so primeri, da je en prostovoljec dvakrat ali celo trikrat sprejel agrarno zemljo. Minister za Agrarno reformo Miletić je sam izjavil v eni izmed parlamentarnih komisij: „Obsežne komplekse agrarne zemlje smo dodelili dobrovoljcem, toda samo majhen del le-teh jo je resnično začel obdelovati.“ Dobrovoljci so bili večinoma taki, ki zemlje niso neobhodno potrebovali, ker so bili zaposleni v svobodnih poklicih in na drugih ugodnejših mestih.

V Benici in Kamovcih je odstotek dobrovoljcev malenkosten. To sta vasi kolonistov.

V drugih razmerah je kolonizacija često pomenila pritegnitev celih pokrajin na višjo stopnjo proizvodnje in kulture sploh. Kljub vsem velikim težkočam, s kate-

rimi so se vedno morali boriti kolonizatorji, so slednjič vendarle zrasle na nekdanjih zapuščenih pokrajinah cvetoče naselbine. Zakaj je uspeh naše kolonizacije izostal?

Ta kolonizacija se je izvršila v dobi splošne agrarne in gospodarske krize. Značilna zanjo je zapoznelost. Kot se pri nas zgodi vse prepozno, tako je tudi tu kolonizacija prepozna za najmanj 100 let. Medtem ko bi agrarna reforma pred vojno privedla do relativne stabilizacije, je v splošni krizi 1933 ta stabilizacija popolnoma izostala. Doba, ko že obstoječi mali kmetski obrati bijejo težko borbo proti proletarizaciji in pavperizaciji, je posebno nenaklonjena nastajajočim malim obratom. Večje izkoriščanje in tehnična zaostalost za poljedelskimi veleobrati — ti značilni oviri za mali obrat sta na posestvih kolonistov posebno očitni.

Javna pomoč kolonizaciji je bila minimalna. Kolonisti so morali izvesti vse iz lastnih moči. Brez izdatne javne pomoči, brez oskrbe s tehnično zadovoljivim in zadostnim živim in mrtvim inventarjem pa danes uspešno kolonizirati ni mogoče. Rentabilnost kolonizacije terja njeno takojšnjo prilagoditev splošni stopnji gospodarskega razvoja, dvig na družbeno povprečno stopnjo tehnike in proizvodnje sploh. Vedno jasneje je, da more uspešno kolonizirati v današnjih prilikah samo družba, ki je sprostila proizvodjalne sile vseh spon in katera zmore in hoče staviti proizvodjalne sile v službo pionirjem civilizacije — kolonizatorjem. Drugače je vsa kolonizacija pavperizem in težka neenaka borba z družbenimi in prirodnimi ovirami.

Prav tako ni bil dosežen politični cilj kolonizacije. Ne samo, da ni bil ustvarjen socialno in gospodarsko uravnovešen sloj na kolonijah, zanetili so se celo spori med domačini in kolonisti. Domačini Slovenci, da o Madžarih sploh ne govorimo — vidijo v kolonistih — namesto oporo v nacionalnem pogledu — sovražnega tujca. Veliko pomanjkanje zemlje med domačim prebivalstvom je — zlasti glede dobrovoljcev — upravičeno vzbudilo nevoljo. Prišleki da so domačinom odjedli zemljo. Spričo težkih socialnih prilik kolonistov pa postaja to nasprotje anahronizem, ki ga bo ljudstvo samo moralo z razvojem svoje politične zavesti odstraniti. Skupno borbo ljudstva (domačinov in kolonistov) zoper družbene in prirodne ovire terja njih enaki socialni in narodni položaj.

Iz knjig

Naročena znanost

Svetovna vojna ni mogla rešiti niti enega od nasprotij, ki tiče v evropskem kapitalističnem sistemu. Komaj se je Evropa po tej veliki imperialistični vojni nekoliko oddahnila, že so vsa nasprotja izbruhnila na dan in znova še z večjo silo pričela razjedati zakrpano Evropo. Treba je bilo mnogo naporov in tudi nasilij, da so se vsa nasprotja sproti, kot so se pojavljala, tlačila. V nekaterih državah so pričeli ves državni aparat na zunaj in pa zlasti na znotraj kmalu po vojni urejati tako, da bi onemogočili in lahko sproti potlačili vsako najmanjše gibanje, ki bi utegnilo motiti zunanje ravnotežje, kaliti komaj ustvarjeni red ali ogrožati vladajoče razrede.

Kapitalizem je razvil od današnjega časa do skrajnih mejá proizvodjalne sile, pri tem pa vedno bolj večal razredna nasprotja. Delavski razred, ki je bil pahnjen v največjo odvisnost, je zato prvi pričel iskati poti k zboljšanju svojega položaja in k preureditvi družbe. Ta borba, kateri so se pridružili tudi drugi tlačeni razredi, je postajala vedno bolj jasna in odkrita. Seveda se je vladajoča plast trudila na vse načine, da bi se ohranilo obstoječe stanje. Vendar bi bilo težko opisati na kratko, kaj in kako se je delalo v posameznih državah, da bi se tako stanje ohranilo in na zunaj zabrisala notranja nasprotja. Poleg nasilnih sredstev lahko prištejemo sem javna dela, podpiranje raznih gospodarskih panog, reševanje posameznih stanov, kot n. pr. kmetskega, koloniziranje